

:- રૂપરેખા :-

- 6.0 ઉદ્દેશો
- 6.1 પ્રસ્તાવના
- 6.2 કરવેરાની વ્યાખ્યા
- 6.3 કરવેરાના પ્રકારો
 - 6.3.1 પ્રત્યક્ષ કરવેરા અને પરોક્ષ કરવેરા
 - 6.3.2 પ્રમાણસર, પ્રગતિશીલ અને પ્રતિગામી કરવેરા
- 6.4 કરવેરાના સિદ્ધાંતો
 - 6.4.1 ન્યાયી સમાનતાનો સિદ્ધાંત
 - 6.4.2 લાભનો સિદ્ધાંત
 - 6.4.3 કર ભરવાની શક્તિ
- 6.5 કરાઘાત
- 6.6 કરસંપાત
 - 6.6.1 કરસંપાતનું માપન
 - 6.6.2 કરસંપાત અંગે મસગ્રેવનો ખ્યાલ
- 6.7 કરસંપાતને અસર કરતાં પરિબલો
 - 6.7.1 માંગની મૂલ્ય સાપેક્ષતા
 - 6.7.2 પુરવઠાની મૂલ્યસાપેક્ષતા
 - 6.7.3 કરવેરાનું સ્વરૂપ
 - 6.7.4 કરવેરાનું પ્રમાણ
 - 6.7.5 ભાવસપાટી
 - 6.7.6 હરીફાઈ
 - 6.7.7 સમયનું તત્ત્વ
- 6.8 સારાંશ
- 6.9 ચાવીરૂપ શબ્દો
 - ⇒ ઉપયોગી પુસ્તકોની યાદી
 - ⇒ તમારી પ્રગતિ ચકાસોના જવાબો

6.0 ઉદ્દેશો :

આ એકમના અભ્યાસ પછી તમે નીચેની બાબતોની સ્પષ્ટ સમજૂતી મેળવી શકશો :

- કરવેરા એ સરકારની આવકનું મુખ્ય સાધન છે.
- ભારત સરકાર વિવિધ સ્વરૂપે પ્રજા પાસેથી કર વસૂલ કરે છે.
- કરવેરા કોની પાસેથી, કેટલા પ્રમાણમાં, કેવી રીતે અને ક્યારે લેવા જોઈએ, તેનું માર્ગદર્શન મેળવી શકાશે.
- કરવેરાની વિવિધ ક્ષેત્રો પરની અસરો જાણી શકાશે.
- કરાઘાત અને કરસંપાત વચ્ચેનો તફાવત સમજી શકાશે.

6.1 પ્રસ્તાવના :

કરવેરાના વિવિધ સિદ્ધાંતોની ચર્ચા કરીએ એ પહેલાં કરવેરાની આવશ્યકતા, કરવેરાનો અર્થ, વર્ગીકરણ અને કરવેરાના વિવિધ ખ્યાલોની સમજ મેળવવી જરૂરી છે. બીજા એકમમાં જોઈ ગયા તે મુજબ બજાર વ્યવસ્થા જાહેર વસ્તુઓની જોગવાઈ કરવામાં નિષ્ફળ સાબિત થઈ છે, માટે સરકારે જાહેર વસ્તુઓની જોગવાઈ કરવી પડે છે. જો કે, સરકાર પાસે સાધનો અપૂરતાં હોવાથી તેનાં સાધનો ઊભા કરવા પડે છે. સરકાર કરવેરા, દંડ, જાહેર સાહસોનો નફો, અનુદાન, ભેટ વગેરે દ્વારા સાધનરૂપી આવક મેળવે છે. જોકે, કરવેરા એ સરકારની આવકનો મુખ્ય સ્ત્રોત છે. કરવેરા એ દંડ નથી. છતાં, સરકારને આપવી પડતી એવી ફરજિયાત ચૂકવણી છે કે જેના બદલામાં વ્યક્તિને કોઈ વસ્તુ કે સેવા અથવા બદલો મળતો નથી. કરવેરા ભરવા એ વ્યક્તિની નૈતિક અને કાનૂની ફરજ છે, જ્યારે કરચોરી એ ગુનો છે.

6.2 કરવેરાની વ્યાખ્યા :

મોન્ટેસ્ક્યુના મત મુજબ “કરવેરા એ વ્યક્તિની સંપત્તિનો એવો હિસ્સો છે કે જેની ચૂકવણી કર્યા બાદ બાકી રહેલી આવકમાંથી વ્યક્તિને સુરક્ષિત આનંદ આપે છે.”

- સેલિંગમેનના મતે “કરવેરા એ વ્યક્તિએ કોઈ પણ પ્રકારના પ્રત્યક્ષ લાભ વિના કરવી પડતી ફરજિયાત ચૂકવણી છે.”

આમ, કરવેરા એ સરકારને આપવી પડતી એવી ફરજિયાત રકમ છે કે જેના બદલામાં વસ્તુ કે સેવા સીધી રીતે મળતી નથી.

6.3 કરવેરાના પ્રકારો :

કરવેરાના મુખ્યત્વે બે પ્રકાર પાડી શકાય. જે નીચે મુજબ છે :

- (i) પ્રત્યક્ષ કરવેરા અને પરોક્ષ કરવેરા
- (ii) પ્રમાણસર, પ્રગતિશીલ અને પ્રતિગામી કરવેરા

6.3.1 પ્રત્યક્ષ કરવેરા અને પરોક્ષ કરવેરા :

પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કરવેરા વચ્ચે પરંપરાગત રીતે તફાવત પાડવામાં આવ્યો હોય તે વ્યક્તિએ જ કર ભરવો પડતો હોય તેને પ્રત્યક્ષ કરવેરા કહે છે. વ્યક્તિ આ કરમાંથી છટકી શકતી નથી કે અન્ય વ્યક્તિ પર લાદી શકતી નથી. દા.ત. આવકવેરો, સંપત્તિ વેરો વગેરે.

જે કરવેરાને અન્ય વ્યક્તિ પર ખસેડી શકાય તેને પરોક્ષ કરવેરો કહે છે. કોઈ એક વ્યક્તિ કે સંસ્થા ઉપર નાંખવામાં આવેલો વેરો તે પોતે ન ભરતા અન્ય પર ખસેડી દે તેવો વેરો. દા.ત. વેચાણવેરો, કેન્દ્રીય ઉત્પાદન કર વગેરે.

ભારતના સંદર્ભમાં કરવેરાનું વર્ગીકરણ નીચે મુજબ કરી શકાય :

6.3.2 પ્રમાણસર, પ્રગતિશીલ અને પ્રતિગામી કરવેરા :

કર ભરનાર વ્યક્તિની આવક, સંપત્તિ અથવા આર્થિક સામર્થ્ય અને કરમાળખાના દર વચ્ચેના સંબંધોના આધારે કરવેરા પ્રમાણસર, પ્રગતિશીલ કે પ્રતિગામી હોઈ શકે છે. સામાન્ય રીતે કરવેરા પ્રમાણસર, પ્રગતિશીલ કે પ્રતિગામી છે તે કર ભરનારની આવક પર લેવાતા કરની ટકાવારી મુજબ નક્કી થાય છે.

➤ પ્રમાણસર કર :

તમામ પ્રકારની આવક (વધુ કે ઓછી) પર લેવાતો એક સરખો વેરો એટલે પ્રમાણસર કર. વ્યક્તિની આવક ગમે તેટલી હોય છતાં કરવેરાનું પ્રમાણ એક સરખું જ રહે.

➤ પ્રગતિશીલ કર :

આવક વધવાની સાથે કરવેરાનું પ્રમાણ પણ વધતું જાય તેને પ્રગતિશીલ કર કહે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો ઓછી આવક ધરાવનાર વ્યક્તિએ ઓછો વેરો ભરવાનો અને વધુ આવક ધરાવનારને વધુ વેરો ભરવાનો.

➤ પ્રતિગામી કર :

આવકના વધારા સામે કરવેરા ઘટતા જતા હોય તેને પ્રતિગામી કર કહે છે. એટલે કે ઓછી આવક પર વધુ કર અને વધુ આવક પર ઓછો કર.

ઉપરોક્ત ત્રણેય પ્રકારના કરને નીચે મુજબ કોષ્ટકમાં દર્શાવી શકાય.

પ્રમાણસર, પ્રગતિશીલ અને પ્રતિગામી કરવેરા :

આવક (રૂ માં)	દર (ટકામાં) (કરોડમાં)	પ્રમાણસર કરની રકમ (કરોડમાં)	દર (ટકામાં) (કરોડમાં)	પ્રગતિશીલ કરની રકમ (કરોડમાં)	દર (ટકામાં) માં વૃદ્ધિ	પ્રતિગામી કરની રકમ માં વૃદ્ધિ
20,000	5	1000	5	1000	5	1000
60,000	5	3000	10	6000	4	2400
1,20,000	5	6000	15	18000	3	3600
2,50,000	5	12500	30	75000	2	5000

આધુનિક કલ્યાણલક્ષી રાજ્યોમાં પ્રગતિશીલ કરવેરાના ખ્યાલને સામાન્ય રીતે તેની સ્થિતિસ્થાપકતા, સમાનતા અને સંપત્તિના પુનઃ વિતરણના સાધન તરીકે ઉપયોગી ગણવામાં આવે છે. વળી વપરાશમાં સંભવિત વધારો કરવાના કારણે પણ આ ખ્યાલનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે.

6.4 કરવેરાના સિદ્ધાંતો :

કરવેરાના સિદ્ધાંતો એટલે કરવેરા કોની પાસેથી કેટલા પ્રમાણમાં, કેવી રીતે અને ક્યારે

લેવા જોઈએ તે વિશે માર્ગદર્શન આપતી સૈધ્ધાંતિક ચર્ચાને કરવેરાના સિદ્ધાંતો કહી શકાય. વિશ્વમાં સૌપ્રથમ એડમ સ્મિથે કરવેરાની ચર્ચા કરી હતી. જ્યારે ભારતમાં કૌટિલ્યએ તેમના પુસ્તક અર્થશાસ્ત્રમાં કરવેરાના સિદ્ધાંતોની ચર્ચા કરી હતી.

6.4.1 ન્યાયી સમાનતાનો સિદ્ધાંત : (The Principle of Equity)

કરવેરાના તરફેણની પ્રમુખ દલીલ એ છે કે કરવેરા ‘ન્યાયી સમાનતાના’ સિદ્ધાંતને સંપૂર્ણ જાળવતા હોવા જોઈએ. વળી, કર પદ્ધતિ એવી હોવી જોઈએ કે જેનો કુલ કરબોજ ઓછો હોય. આ સિદ્ધાંત ન્યૂનતમ બલિદાનના સિદ્ધાંત તરીકે પણ જાણીતો છે. આ સિદ્ધાંત મુજબ નિશ્ચિત આવકમર્યાદા બાદની આવકને એક સપાટી ઉપર લાવી દેવી જોઈએ. જોકે, આમ કરવાથી અન્ય વિપરીત અસરો ઊભી થઈ શકે છે. માટે આ સિદ્ધાંતનો વિરોધ કરવામાં આવે છે. આથી જ, ન્યાયી વિતરણને ધ્યાનમાં લઈ અહીં બે વિકલ્પો રજૂ કરી શકાય :

6.4.2 લાભનો સિદ્ધાંત

પ્રો. એડમ સ્મિથના મતે કરદાતાઓ જે જાહેર સેવાઓનો ઉપયોગ કરે છે તેના પ્રમાણમાં તેની કિંમત નક્કી કરવી જોઈએ. કરદાતા પાસેથી જે કિંમતો વસૂલ કરવામાં આવે છે તે કર સ્વરૂપે નહીં, પરંતુ સેવાઓના ઉપયોગ માટે ચૂકવવામાં આવતા મૂલ્ય સ્વરૂપે હોય છે. રાજ્ય દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી જુદી જુદી સેવાઓનો લાભ સમગ્ર સમાજને થતો હોય છે. સલામતી, સંરક્ષણ વગેરે અંગેની જોગવાઈ કોઈ એકાદ વ્યક્તિને જ નહિ, પરંતુ સમગ્ર સમાજને ફાયદારૂપ થાય છે. દા.ત. સંરક્ષણ પાછળનો ખર્ચ કોઈ એક વ્યક્તિગત કરદાતાને અનુલક્ષીને કરવામાં આવ્યો નથી. કારણ કે કોઈ એક વ્યક્તિ માટે સંરક્ષણ પાછળ કેટલો ખર્ચ કરવામાં આવે છે, તે અંદાજવું મુશ્કેલ છે.

વળી, જાહેર સેવાઓનું ખાનગી વ્યક્તિ દ્વારા વેચાણ શક્ય નથી. કારણ કે આ પ્રકારની સેવાઓ અન્ય વસ્તુઓની જેમ નાના-નાના ભાગ કરીને વેચી શકાતી નથી. વળી, આવી સેવાઓની ખાસિયત એ છે કે વ્યક્તિ તેની ખરીદી કરે કે ન કરે, પરંતુ આ પ્રકારની સેવાઓની જોગવાઈ કર્યા બાદ આપોઆપ તેની કિંમત ચૂકવ્યા વિના તેનો લાભ પ્રાપ્ત થશે. આવી પરિસ્થિતિમાં જો કોઈ આવી સેવાઓનું વેચાણ કરશે તો ભાગ્યે જ કોઈ તેને ખરીદવાનો આગ્રહ રાખશે. કોઈ ખાનગી વ્યક્તિ આવી સેવાઓને પૂરી પાડવાની જવાબદારી લેશે નહીં. માટે રાજ્યે જ આ પ્રકારની સેવાઓ પૂરી પાડવાની જવાબદારી લેવી પડે છે.

રાજ્યની આ પ્રકારની સેવાઓની જોગવાઈ થકી સમાજના કયા વર્ગને વધુ લાભ થશે એ નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે, કારણ કે આવી સેવાઓનો લાભ પરોક્ષ હોય છે. આવા સંજોગોમાં કયા વર્ગને વધુ લાભ થાય છે, તેનો સરળ અંદાજ કાઢવાની રીત એ છે કે આ પ્રકારની સેવાઓ આપવાનું બંધ કરી દેવું. જે વર્ગને સૌથી વધુ સહન કરવું પડે તે વર્ગને સૌથી વધુ લાભ થાય છે તેમ કહી શકાય. શિક્ષણ, સ્વાસ્થ્ય, સલામતી વગેરે જેવી સેવાઓમાં ધનિકો કરતાં ગરીબોને વધુ લાભ થતો હોય છે, કારણ કે ધનિકો આ પ્રકારની સેવાઓ સહેલાઈથી ખરીદી શકે તેમ હોય છે.

6.4.3 કર ભરવાની શક્તિ (Ability to Pay)

ન્યાયી સમાનતાના સિદ્ધાંત પ્રમાણે દરેક વ્યક્તિ પાસેથી તેની કર ભરવાની શક્તિ પ્રમાણે કર ઉઘરાવવો જોઈએ. અહીં કર ભરવાની શક્તિ એટલે ત્યાગ કરવાની શક્તિ. જો કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી રૂા.100 કર ઉઘરાવવામાં આવે અને તેના પરિણામે વ્યક્તિને કરવો પડતો

ત્યાગ જો ઓછો હોય તો તેની કર ભરવાની શક્તિ વધુ છે, જ્યારે વધુ ત્યાગ કરવો પડતો હોય તો તેની કર ભરવાની શક્તિ ઓછી છે, એમ કહી શકાય. ઉઘરાવવામાં આવતો દરેક કર, કર ભરનારના કલ્યાણને અસર કરતો હોય છે. આમ, કર ભરવાથી કરદાતાના કલ્યાણમાં કેટલો ફેરફાર થાય છે તેનો અંદાજ કાઢી શકાય તો કર ભરવાની શક્તિ વિશે યોગ્ય ખ્યાલ બાંધી શકાય છે. અહીં ત્યાગના સિદ્ધાંત વિશે ત્રણ ઉપસિદ્ધાંતો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે:

6.4.3.1 સમાન ત્યાગનો સિદ્ધાંત :

જે.એસ. મીલના મંતવ્ય મુજબ દરેક વ્યક્તિ સરકારી ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે જે કર આપે છે અને જેટલો ત્યાગ કરે છે તેટલો જ ત્યાગ પોતે પણ કરવાનો રહેશે. એટલે કે ગરીબ અને ધનિક વર્ગને કરવો પડતો ત્યાગ સરખો હોય છે. પ્રો. પીગુએ આ ખ્યાલની ટીકા કરતાં જણાવ્યું કે સમાન પરિસ્થિતિમાં મુકાયેલી સમાન વ્યક્તિઓ માટે કદાચ આ ખ્યાલ લાગુ પાડી શકાય, પરંતુ અસમાન પરિસ્થિતિઓમાં મુકાયેલી વ્યક્તિઓના સંદર્ભમાં આ ખ્યાલ લાગુ પાડવો મુશ્કેલ છે.

6.4.3.2 સપ્રમાણ ત્યાગનો સિદ્ધાંત :

એડમ સ્મિથના અભિપ્રાય મુજબ દરેક વ્યક્તિએ પોતાની કર ભરવાની શક્તિના પ્રમાણ મુજબ કર ભરવો જોઈએ. તેમના મતે કર ભરવાની શક્તિનું પ્રમાણ રાજ્યના રક્ષણ નીચે વ્યક્તિ જે આવક કમાય છે તેના આધારે જાણી શકાય. દા.ત. રૂા.3 લાખ વાર્ષિક આવક કરનાર રૂા.7000 કર ભરશે. અહીં રૂા.2500 કર ભરનાર વ્યક્તિ સામાન્ય કર્મચારી હશે તો તેને કર અસહ્ય લાગશે. આમ સપ્રમાણ ત્યાગનો સિદ્ધાંત અસમાનતા ઊભી કરે છે.

6.4.3.3 ન્યૂનતમ ત્યાગનો સિદ્ધાંત :

સમાન ત્યાગ અને સપ્રમાણ ત્યાગના સિદ્ધાંત મુજબ તમામ વ્યક્તિઓએ (ગરીબ અને ધનવાન) કર ભરવો પડે છે. જ્યારે ન્યૂનતમ ત્યાગના સિદ્ધાંતમાં અમુક આવક મર્યાદાને કર બાદ આપી તેનાથી ઊંચી આવક પર વધતાં દરે કર નાંખવાની હિમાયત કરવામાં આવી છે. આમ ન્યૂનતમ ત્યાગનો સિદ્ધાંત આગળના બંને સિદ્ધાંત કરતાં ચઢિયાતો છે, કારણ કે જે વ્યક્તિ કર નથી આપી શકતા તેઓને કર ભરવામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવે છે. જ્યારે ઊંચી આવક ધરાવનાર પર વધુ ઊંચા દરે કર વસૂલ કરવાની છૂટ આપે છે.

➤ તમારી પ્રગતિ ચકાસો (ક) :

(1) કૌંસમાં દર્શાવેલ યોગ્ય શબ્દ સમૂહ વડે ખાલી જગ્યા પૂરો:

(ક) મૂલ્યવર્ધિત કરનો સમાવેશ _____ કરવેરામાં થાય છે.

(પ્રત્યક્ષ, પરોક્ષ)

(ખ) આવક વધવાની સાથે કરવેરાનું પ્રમાણ પણ વધતું જાય તેને _____ કર કહે છે.

(પ્રગતિશીલ, પ્રતિગામી)

(ગ) વિશ્વમાં સૌપ્રથમ કરવેરાની ચર્ચા _____ કરી હતી.

(સાર્શલિ, એડમ સ્મિથે)

(2) પ્રમાણસર કર પ્રતિગામી કરથી કઈ રીતે અલગ પડે છે? (50 શબ્દો સમજાવો.)

(3) સપ્રમાણ ત્યાગના સિદ્ધાંત વિશે ટૂંકમાં સમજાવો. (50 શબ્દોમાં)

(4) નીચેના વિધાનો ખરાં (✓) છે કે ખોટાં (✗) તપાસો.

- (ક) જે કરવેરાને અન્ય પર ખસેડી શકાતો હોય તેને પરોક્ષ કરવેરો કહેવાય.
- (ખ) લાભનો સિદ્ધાંત ન્યુનતમ બલિદાનના સિદ્ધાંત તરીકે પણ જાણીતો છે.
- (ગ) ન્યુનતમ ત્યાગનો સિદ્ધાંત ઊંચી આવક ધરાવનાર પર વધુ ઊંચા દરે કર વસૂલ કરવાની છૂટ આપે છે.

6.5 કરાઘાત (Impact of Taxation) :

સરકાર દ્વારા જે વ્યક્તિ કે સંસ્થા પર કર નાખવામાં આવે પરિણામે, તે વ્યક્તિ કે સંસ્થાને ફરજિયાતપણે કર ભરવાની જવાબદારી આવી પડે તો તેના પર કરના કારણે સૌપ્રથમ કરાઘાત થયો તેમ કહી શકાય. ટૂંકમાં, કરાઘાત એટલે કરવેરાનો સૌપ્રથમ પડતો પ્રાથમિક બોજો. દા.ત. સરકાર કોઈ વેપારી ઉપર કર નાખે તો સૌપ્રથમ આ વેરો વેપારીએ ભરવાનો થાય છે. જો કે, વેપારી બાદમાં આ વેરાની રકમ ગ્રાહક પાસેથી વસૂલ કરી લે છે. છતાં, સૌપ્રથમ કરબોજ વેપારી પર આવતો હોવાથી તેને કરાઘાત થયો તેમ કહેવાય.

6.6 કરસંપાત (Tax Incidence) :

કરવેરામાં કરસંપાતનો ખ્યાલ અતિ મહત્વનો છે. કરસંપાતનો ખ્યાલ કરનો બોજો એક વ્યક્તિ પરથી બીજા પર ખસેડવાની પ્રક્રિયાનો નિર્દેશ કરે છે. કરસંપાતનો ખ્યાલ સામાન્ય રીતે કર કોણ ભરશે એ સમસ્યાને સમજાવે છે. વધુ સારી રીતે કહેવું હોય તો કરનો પ્રત્યક્ષ નાણાકીય બોજો કોના પર પડશે તેનો નિર્દેશ કરે છે. અહીં જુદા જુદા અર્થશાસ્ત્રીઓએ તેને Impact, Shifting, effect અને incidence એવા શબ્દપ્રયોગ દ્વારા સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે.

અહીં Impact માટે 'કરાઘાત' Shifting માટે 'કરવિવર્તન' effect માટે 'કરની અસર' અને incidence માટે 'કરસંપાત' શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. કરાઘાત એટલે કરની આકારણીની અસર જે વ્યક્તિ ઉપર પડે છે અને જે કરનાં નાણાં ભરે છે. કરવિવર્તન એટલે જે વ્યક્તિ કરની થોડી કે પૂરી રકમ અન્ય પર ખસેડી શકવા સમર્થ હોય છે તે. ધારો કે કોઈ એક વેપારી જે ચીજવસ્તુ કે સેવાઓનું વેચાણ કરે છે તેના પર સરકાર કર નાંખે છે. વેપારી ચીજવસ્તુઓ કે સેવાઓની કિંમતમાં વધારો કરીને તે ગ્રાહકને વેચે છે અને કરનો બોજો ગ્રાહક પર ખસેડે છે. ગ્રાહક પોતે ખરીદેલી ચીજવસ્તુઓ કે સેવાઓની કિંમત વધઘટ કરી શકવા શક્તિમાન ન હોવાથી

તેની વાસ્તવિક આવકમાં કર ભરવાથી ઘટાડો થાય છે. અહીં વેપારી ઉપર સરકારે કર નાખ્યો હોવાથી સૌપ્રથમ અસર તેને થાય છે, માટે વેપારીએ કરાઘાત સહન કરવો પડે છે, પરંતુ વેપારી વસ્તુની કિંમતમાં વધારો કરીને કરની રકમ અથવા કરનો બોજો ગ્રાહક પર ખસેડી શકે છે. આમ, વેપારી ગ્રાહક પર કરવિવર્તન કરે છે. ગ્રાહક વસ્તુની કિંમતમાં વધારો-ઘટાડો કરી શકતો ન હોવાથી કરનો અંતિમ બોજો સહન કરે છે. માટે કહી શકાય કે, કરસંપાત ગ્રાહકે બનવું પડે છે.

જોકે, પ્રો.સેલિગમેન જણાવે છે કે કરાઘાત માત્ર પ્રથમ જે વ્યક્તિ પર કરનો બોજો પડ્યો છે તેને જ સહન કરવો પડે તેવું નથી, પરંતુ કરવિવર્તનની પ્રક્રિયા દ્વારા જેટલા માણસો ઉપર કરબોજ આવે છે તે બધા જ માણસોએ કરાઘાત સહન કરવો પડે છે. જ્યાં સુધી કરબોજ અન્ય પર ખસેડી દેવામાં વ્યક્તિ સફળ ન થાય ત્યાં સુધી તે કરાઘાત સહન કરે છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ વિવર્તન થયેલ કરબોજ અન્ય પર ખસેડી દેવામાં સમર્થ ન હોય ત્યારે તે છેવટનો કરસંપાત બન્યો ગણાય.

કરસંપાતને આપણે પ્રત્યક્ષ નાણાકીય કરબોજ તરીકે ઓળખ્યો. આ પ્રકારના કરને લીધે ઘણા બધા પ્રત્યાઘાતો થતા હોય છે, જેને બે વિભાગમાં વહેંચી શકાય. એક પ્રત્યક્ષ વાસ્તવિક કરબોજ અને બીજો પરોક્ષ વાસ્તવિક કરબોજ. એક ઉદાહરણ દ્વારા તેને સમજાવે. ધારો કે, રૂ.25નો કરબોજ આપવાથી ધનિક વર્ગના કલ્યાણમાં જેટલો ઘટાડો થાય છે તેના કરતાં વધુ ઘટાડો ગરીબના કલ્યાણમાં થાય છે, જે પ્રત્યક્ષ વાસ્તવિક કરબોજ છે. એવી જ રીતે કાપડ, ખાંડ, ચા-કોફી, અનાજ વગેરે જેવી ઘરવપરાશની ચીજવસ્તુઓ પર કર નાંખવાથી તે વસ્તુઓની વપરાશ ઘટે છે, જે પરોક્ષ વાસ્તવિક કરબોજ છે.

આ ઉપરાંત સરકાર જ્યારે વપરાશી વસ્તુનું વેચાણ કરનાર વેપારી ઉપર કર નાખે છે ત્યારે વેપારી કરની રકમ ગ્રાહક પાસેથી વસૂલ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. જોકે, સરકાર દ્વારા વેપારી ઉપર નાંખવામાં આવેલ કર અને વેપારી દ્વારા ગ્રાહકને વસ્તુ વેચી કરબોજ ખસેડવાની પ્રક્રિયા આ બંને વચ્ચે સમય અંતર હોય છે. એટલે કે વેપારીએ ગ્રાહકને વસ્તુ વેચતા પહેલાં સરકારને કરની રકમ ભરપાઈ કરવાની રહે છે. શક્ય છે કે વેપારી કરની રકમ ઉછીના કે વ્યાજે નાણાં લાવીને ભરપાઈ કરે, અને તેને કરની રકમ સામે વ્યાજની રકમ ગુમાવવી પડે. જો કે વેપારી વસ્તુના વેચાણ વખતે કરની રકમ, વ્યાજ અને નફો ઉમેરીને વસ્તુની કિંમત નક્કી કરે છે. આમ, વસ્તુની કિંમતમાં કરની રકમ કરતાં વધુ વધારો થવાની સંભાવના રહેલી છે. તેમ છતાં, તેને કરસંપાત ન ગણતાં પરોક્ષ નાણાકીય કરબોજ ગણવામાં આવે છે. આમ, કરતા પ્રત્યક્ષ નાણાકીય કરબોજ સિવાયના અન્ય કરબોજને કરની અસરો તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

કરસંપાત અને કરની અસરો વચ્ચેનો ઉપરોક્ત તફાવત દેખાય એટલો સ્પષ્ટ નથી. કારણ કે, કરવેરા નાખવામાં આવ્યા પછી અર્થવ્યવસ્થા પર તેની ઘણી અસરો થાય છે, જે કર-વિવર્તનની પ્રક્રિયાને અસર કરે છે. અર્થવ્યવસ્થા પર થતી આ પ્રકારની અસરોમાંથી અમુક અસરો કરવેરાની અસર અને અમુકને કરસંપાત તરીકે વર્ણવી શકાય નહીં. પ્રો. મસગ્રેવના મત મુજબ અર્થવ્યવસ્થામાં ક્યાં અંતિમ કરસંપાત થાય છે અને ક્યાં કરની અસરો થાય છે તે નક્કી કરવું અતિ મુશ્કેલ છે.

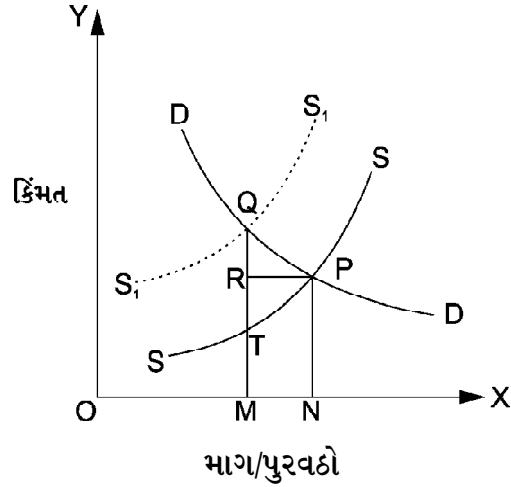
6.6.1 કરસંપાતનું માપન :

ચીજવસ્તુઓ અને સેવા પર કર નાખવાના કારણે તેની માંગમાં નોંધપાત્ર ઘટાડો થાય તો તે ચીજવસ્તુઓ કે સેવાઓની માંગ મૂલ્યસાપેક્ષ ગણાય છે. પરંતુ જો ચીજવસ્તુઓની કિંમતમાં

વધારો થવા છતાં પણ તેની માંગમાં નજીવો ઘટાડો થાય તો તેની માંગ મૂલ્ય અનપેક્ષ ગણાય છે. જો ચીજવસ્તુઓની માંગ વધુ મૂલ્યસાપેક્ષ હશે તો ચીજવસ્તુઓ પર નાખેલ કર ગ્રાહક પર ખસેડવામાં આવશે તો ગ્રાહકો ખરીદીમાં વધુ પ્રમાણમાં ઘટાડો કરશે. પરિણામે ઉદ્યોગ કે પેઢીના વેચાણમાં ઘટાડો થતાં તેના નફામાં પણ ઘટાડો થાય છે. માટે ગ્રાહકો પર કર ખસેડવો ઉત્પાદક પેઢી માટે યોગ્ય નથી. આથી કહી શકાય કે કરસંપાત ઉત્પાદકો બને છે.

તેથી ઊલટું જો ચીજવસ્તુઓ કે સેવાઓની માંગ વધુ મૂલ્ય અનપેક્ષ હશે તો ઉત્પાદક પેઢીના લાભમાં વધારો થાય છે. તે સરળતાથી કરની રકમ જેટલો કિંમતમાં વધારો કરીને કરનો બોજો ગ્રાહક પર ખસેડી શકે છે, પરિણામે કરસંપાત ગ્રાહક બને છે.

પ્રો. ડાલ્ટને કરસંપાતની વહેંચણી ગ્રાહક અને વેચનાર વચ્ચે માંગ અને પુરવઠાની મૂલ્યસાપેક્ષતાના પ્રમાણ દ્વારા થાય છે, જેની રજૂઆત નીચેની આકૃતિ દ્વારા સમજાવી છે.

ઉપરોક્ત આકૃતિમાં કરની રકમ ઉત્પાદક અને વેપારી વચ્ચે સરખે ભાગે વહેંચાય છે તે દર્શાવવામાં આવ્યું છે. આકૃતિમાં DD એ માગરેખા છે અને SS એ કર નાખ્યા અગાઉની પુરવઠા રેખા છે. P બિંદુ એ માંગ અને પુરવઠો બંને સમતોલ થાય છે ત્યારે વસ્તુની કિંમત PN જેટલી છે. કર નાખ્યા બાદની પુરવઠા રેખા S₁S₁ છે. કર બાદ કિંમત વધીને QM થાય છે. ગ્રાહકો પર કર બાદ QR જેટલો નાણાકીય બોજ આવે છે, જ્યારે RT જેટલો નાણાકીય બોજ ઉત્પાદક પર પડે છે. કુલ કરસંપાત QT જેટલો છે, જે ગ્રાહકો અને ઉત્પાદક વચ્ચે સરખે ભાગે અનુક્રમે QR અને RT વહેંચાયેલો જોવા મળે છે.

ડાલ્ટને કરસંપાતનું જે વિશ્લેષણ કર્યું તેની એક મર્યાદા એ છે કે જ્યાં કોઈ પ્રકારનો વિનિમય ન થતો હોય ત્યાં કરસંપાત નક્કી કરવો મુશ્કેલ છે. જેમ કે વારસાવેરો. વારસાવેરામાં મૃત્યુ પામનાર વ્યક્તિ પોતાના વારસદારને મિલકત સોંપતો જાય છે, જ્યાં કોઈ પ્રકારની વિનિમયની પ્રક્રિયા થતી નથી.

6.6.2 કરસંપાત અંગે મસગ્રેવનો ખ્યાલ :

જાહેર ખર્ચ અથવા કરવેરાના કારણે આવકની વહેંચણી પર જે અસરો ઊભી થાય છે તેને મસગ્રેવ કરસંપાત તરીકે ઓળખાવે છે. મસગ્રેવે તેના ત્રણ ખ્યાલો રજૂ કર્યા છે. જે નીચે મુજબ છે:

- (ક) વિશિષ્ટ કરસંપાત
- (ખ) તફાવતી કરસંપાત
- (ગ) બજેટ કરસંપાત

6.6.2.1 વિશિષ્ટ કરસંપાત :

જાહેરખર્ચને યથાવત રાખી સરકાર જ્યારે કરવેરામાં વધારો કરે અને તેથી

આવકની વહેંચણીમાં જે ફેરફાર થાય તે વિશિષ્ટ કરસંપાત છે. દા.ત. આવકવેરાના દરમાં વધારો કરવાથી આવકની વહેંચણીમાં ફેરફાર થાય છે. અહીં જાહેરખર્ચ યથાવત રહેતો હોવાથી સરકારની આવકમાં વધારો થાય છે, જે ખાનગી વ્યક્તિઓ પાસેથી સરકાર પાસે સ્થાનાંતર થાય છે. ખર્ચ યથાવત રહેતાં અને આવકમાં વધારો થતાં તે બજેટમાં પુરાંત ઊભી કરે છે. સરકારનો ખર્ચ સ્થિર રહેતો હોવાથી ભાવસપાટીમાં ઘટાડો થાય છે. કારણ કે કરબોજને કારણે વસ્તુઓની વાસ્તવિક આવકમાં ઘટાડો થવાથી તેઓ માગ ઘટાડે છે. ભાવસપાટીમાં ઘટાડો થવાથી સરકાર જાહેરખર્ચને યથાવત રાખવા ફરીથી જાહેરખર્ચમાં ઘટાડો કરે છે અને ફરીથી ચીજવસ્તુઓની માગમાં ઘટાડો થશે. આમ, પુરાંત ન ખર્ચવાથી મંદીપ્રેરક અસર ઉત્પન્ન થાય છે, જે આવકની વહેંચણીને અસર પહોંચાડે છે.

તેનાથી ઊલટું જો સરકાર આવકવેરાના દર ઘટાડે તો બજેટમાં ખાધ રહી જવાથી કુગાવાપ્રેરક અસર ઉત્પન્ન થાય છે, જે પણ આવકની વહેંચણીને અસર પહોંચાડે છે.

6.6.2.2 તફાવતી કરસંપાત :

ઉપરની મુશ્કેલી દૂર કરવા સરકાર આવક અને ખર્ચને યથાવત રાખી એક કરને સ્થાને એટલી જ આવક આપતા અન્ય કરનો ઉપયોગ કરે ત્યારે આવકની વહેંચણી પર જે અસર થાય તેને તફાવતી કરસંપાત કહે છે. ધારો કે દસ કરોડની આવક આપતાં આવકવેરાને નાબૂદ કરી એટલી જ આવક જેટલી આબકારી જકાત સિગારેટ પર નાખે તો તે તફાવતી કરસંપાત કહેવાય. જો કે અહીં એક મર્યાદા એ છે કે કોઈ એક કરને સ્થાને અન્ય કર નાખતાં આવકની વહેંચણીમાં ફેરફાર થતાં જાહેરખર્ચમાં પણ ફેરફાર થઈ શકે છે. કારણ કે વહેંચણીમાં થયેલ પરિવર્તન જાહેરવસ્તુની માગમાં પરિવર્તન લાવી શકે છે.

6.6.2.3 બજેટ કરસંપાત :

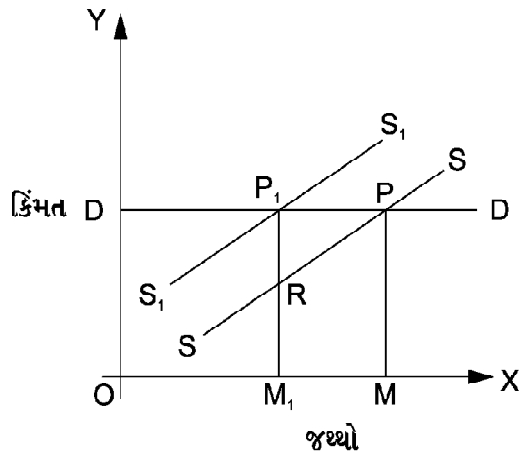
સમતોલ બજેટ વખતે જાહેરખર્ચમાં થતો ફેરફારની દિશામાં તેટલો જ ફેરફાર કરવેરામાં કરવામાં આવે અને આવકની વહેંચણી ઉપર જે અસર થાય તેને બજેટ સંપાત કહેવાય છે.

6.7 કરસંપાતને અસર કરતાં પરિબળો : (Factors of Affecting Tax Incidence)

જ્યારે કરવેરા નાખવામાં આવે છે ત્યારે હંમેશાં કરસંપાત ગ્રાહક જ બનશે એવું જરૂરી નથી. કરસંપાત ગ્રાહક બનશે કે વેપારી તેનો આધાર નીચે આપેલાં પરિબળો ઉપર છે.

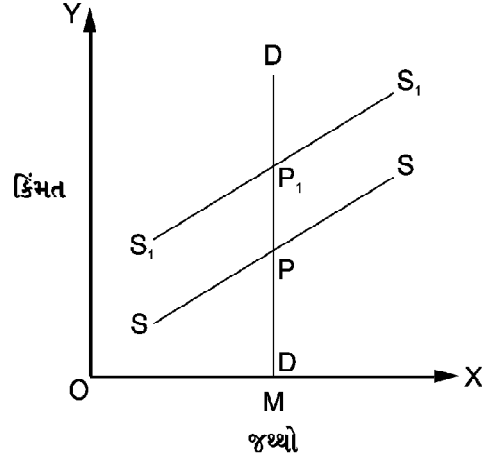
6.7.1 માગની મૂલ્યસાપેક્ષતા :

6.7.1.1 સંપૂર્ણ મૂલ્યસાપેક્ષ માગ :

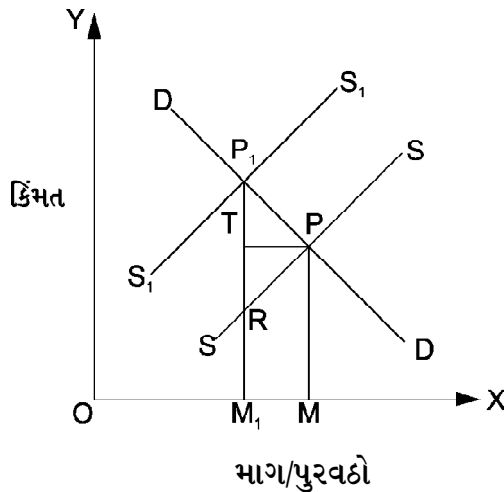
ઉપરોક્ત આકૃતિમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે માગ સંપૂર્ણ મૂલ્યસાપેક્ષ હોય ત્યારે કરસંપાત સંપૂર્ણપણે વેચનાર બને છે. આકૃતિમાં $S_1 S_1$ પુરવઠારેખા અને DD માગરેખા P બિંદુએ એકબીજાને છેદે છે, જ્યાં PM કિંમતે OM જથ્થો વેચાય છે. જ્યારે P,R જેટલો એકમદીઠ કર નાખવાથી નવી પુરવઠારેખા $S_1 S_1$ મૂળ પુરવઠારેખાથી ડાબી બાજુ ખસે છે, જ્યાં સ્થિર કિંમતે વસ્તુનું વેચાણ ઘટીને OM_1 થાય છે. અહીં, વેચનાર કરસંપાતનો ભોગ બનવા છતાં વસ્તુની કિંમત ઊંચી લઈ જઈ શકતો નથી.

6.7.1.2 સંપૂર્ણ મૂલ્યઅનપેક્ષ માગ :

જો માગ સંપૂર્ણ મૂલ્ય અનપેક્ષ હોય તો સંપૂર્ણ કરસંપાત ગ્રાહકે બનવું પડે છે. આકૃતિમાં મૂળ કિંમત PM બને છે, જ્યારે એકમ દીઠ કર $P_1 P$ નાખવામાં આવતા નવી પુરવઠારેખા $S_1 S_1$ ડાબી બાજુ ઉપરની તરફ ખસે છે, અને કિંમતમાં વધારો થવાથી કરની કુલ રકમ $P_1 M$ જેટલી થાય છે. આ કરની સંપૂર્ણ રકમ ગ્રાહકે ચૂકવવી પડે છે. પરંતુ ગ્રાહકની અન્ય વસ્તુ ખરીદવા માટેની આવકમાં ઘટાડો થવાથી કિંમતમાં ઘટાડો થાય. આમ છતાં તમામ કરવેરા ગ્રાહક પર ખસેડી શકાતા નથી.

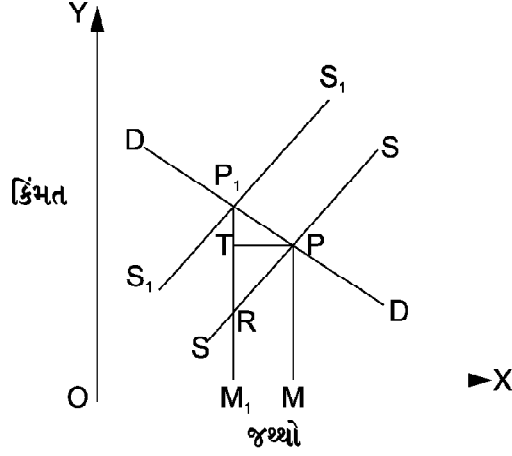
6.7.1.3 મૂલ્યસાપેક્ષ માગ :

જો માંગ મૂલ્યસાપેક્ષ હોય (મોજ-શોખની વસ્તુઓના સંદર્ભમાં) તો કરસંપાતનો મોટો ભાગ વેચનારે બનવું પડે છે. આકૃતિમાં દર્શાવ્યા મુજબ PM મૂળ કિંમત છે. $P_1 R$

એ એકમ દીઠ કર P_1T નાખ્યાં બાદની કિંમત છે. P_1T એ P_1R ટેક્સનો ગ્રાહકોએ ભરવો પડતો નાનકડો ભાગ છે, જ્યારે TR જેટલો ભાગ વેચનારે સહન કરવો પડે છે.

6.7.1.4 મૂલ્ય અનપેક્ષ માંગ :

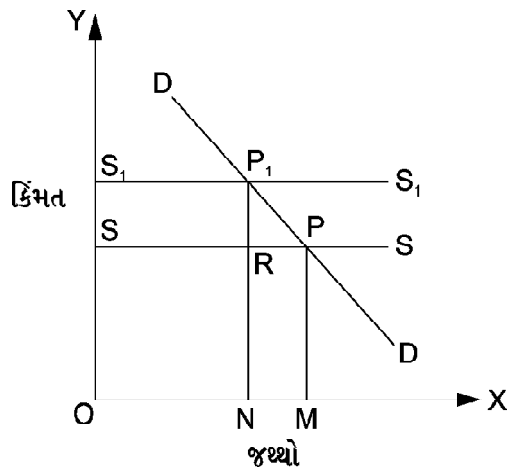

જો માંગ મૂલ્ય અનપેક્ષ હોય (જીવનજરૂરિયાતની વસ્તુઓના સંદર્ભમાં) તો કરનો મોટો ભાગ ગ્રાહકો પર ખસેડી શકાય છે. આકૃતિમાં જોઈ શકાય છે કે કરવેરા પહેલાંની કિંમત PM છે. એકમદીઠ કર P_1R છે. કર નાખ્યાં બાદની કિંમત P_1M_1 છે. જે PM કરતાં P_1T જેટલી વધુ છે. માટે અહીં કરનો મોટો ભાગ P_1T ગ્રાહકોએ ભરવો પડે છે અને TR જેટલો હિસ્સો વેચનારે સહન કરવો પડે છે.

આપેલા પુરવઠાએ કરનો બોજો ગ્રાહકો પર કેટલા પ્રમાણમાં ખસેડી શકાય તે માગની મૂલ્યસાપેક્ષતા પર આધાર રાખે છે. વધુ મૂલ્યસાપેક્ષ માંગ હોય તો કરનો બોજો નહિવત ખસેડી શકાય છે, અને જો ઓછી મૂલ્ય સાપેક્ષ માંગ હોય તો કરબોજ વધુ પ્રમાણમાં ખસેડી શકાય છે.

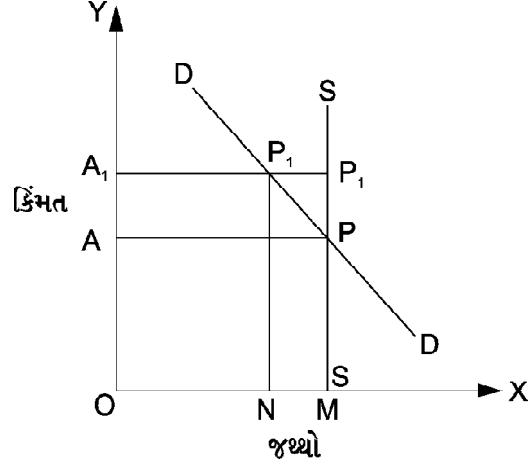
6.7.2 પુરવઠાની મૂલ્યસાપેક્ષતા :

6.7.2.1 સંપૂર્ણ મૂલ્યસાપેક્ષ પુરવઠો :

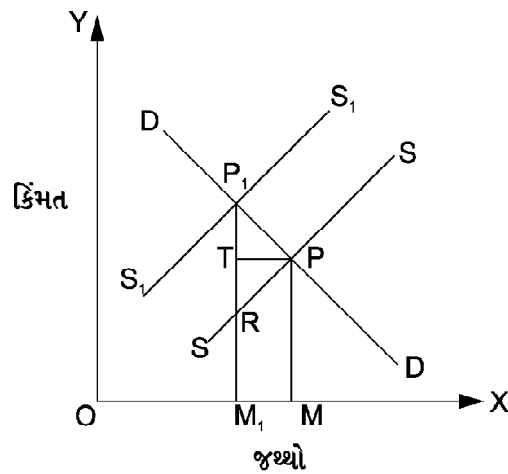
જો પુરવઠો સંપૂર્ણ મૂલ્યસાપેક્ષ હોય અથવા તો ટૂંકા ગાળે કે લાંબા ગાળે સ્થિર ખર્ચની સ્થિતિએ ઉત્પાદન થતું હોય તો પુરવઠારેખા X-એક્સને સમાંતર આકૃતિમાં, દર્શાવ્યા મુજબ SS હોય છે. જ્યારે P_1R જેટલો જ એકમદીઠ કર નાખવામાં આવે ત્યારે પુરવઠારેખા S_1S_1 ઉપર તરફ ખસે છે. વધતી કિંમતે કરનો સંપૂર્ણ બોજો ગ્રાહકોએ સહન કરવો પડે છે. અહીં કરને સંપૂર્ણપણે ખસેડી શકાય છે.

6.7.2.2 સંપૂર્ણ મૂલ્યઅનપેક્ષ પુરવઠો :

જો પુરવઠો સંપૂર્ણ મૂલ્ય અનપેક્ષ હોય (નાશવંત વસ્તુઓ) તો પુરવઠારેખા Y અક્ષને સમાંતર હોય છે. આ સંજોગોમાં કરનો સંપૂર્ણ બોજો વેચનારે સહન કરવો પડે છે. આકૃતિમાં દર્શાવ્યા મુજબ મૂળ કિંમત PM છે. જો એકમ દીઠ AA_1 જેટલો કર ઉઘરાવવામાં આવે તો કિંમત વધતાં વસ્તુની માગ ઘટીને ON થઈ જાય છે, અને NM જેટલો જથ્થો વેચાયા વગરનો પડ્યો રહે છે. આમ વેચનાર પોતાની પાસે વસ્તુનો જથ્થો રહેવા દેવાને બદલે આપેલી કિંમતે (OA) વસ્તુનું વેચાણ કરીને કરનો બોજ સહન કરે છે.

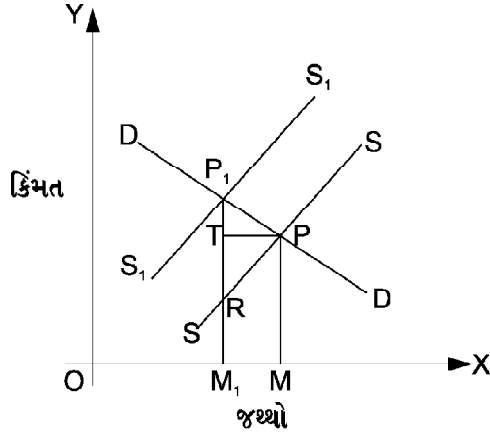
6.7.2.3 મૂલ્યસાપેક્ષ પુરવઠો :

જો લાંબાગાળે પુરવઠો મૂલ્યસાપેક્ષ હોય અને જ્યારે વધતા ખર્ચે ઉત્પાદન થતું હોય ત્યારે પુરવઠારેખા આકૃતિમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઓછો ઢાળ ધરાવે છે. અહીં કરનો વધુ બોજો ગ્રાહક પર ખસેડી શકાય છે અને ઓછો બોજો વેચનારે સહન કરવો પડે છે. આકૃતિમાં જોઈ શકાય છે. કે, જ્યારે એકમદીઠ કર P_1R નાખવાથી કિંમત PM થી

વધીને P_1M_1 થાય છે, જ્યાં P_1T જેટલો કરનો વધુ બોજો ગ્રાહકોએ સહન કરવો પડે છે. જ્યારે TR જેટલો જ કરબોજ વેચનાર સહન કરે છે.

6.7.2.4 મૂલ્યઅનપેક્ષ પુરવઠો :

જો પુરવઠો ટૂંકાગાળે મૂલ્ય અનપેક્ષ હોય અને વધતા ખર્ચે ઉત્પાદન થતુ હોય ત્યારે પુરવઠારેખાનો ઢાળ વધુ હોય છે. આકૃતિમાં દર્શાવ્યા મુજબ P_1R જેટલો એકમદીઠ કર નાખતાં કિંમત PM થી વધીને P_1M_1 થાય છે અને પુરવઠારેખા અથવા સીમાંતખર્ચ રેખા S_1S_1 ઉપર તરફ ગતિ કરે છે, અહીં કિંમત વધતાં કરનો વધુ બોજો TR વેચનારે સહન કરવો પડે છે અને P_1T જેટલો ભાગ ગ્રાહકોએ સહન કરવો પડે છે.

6.7.3 કરવેરાનુ સ્વરૂપ :

કરવેરા બે રીતે વસૂલ કરી શકાય છે. એક ઉત્પાદનના એકમ દીઠ અને બીજું વેચાણના મૂલ્યદીઠ. જો કરવેરા એકમદીઠ વસૂલ કરવામાં આવે તો ભાવમાં થયેલો વધારો કર જેટલો હશે, અને જો વેચાણના મૂલ્ય પર કર વસૂલવામાં આવે તો ભાવમાં થયેલો વધારો વેપારીના નફા ઉપર આધારિત છે.

6.7.4 કરવેરાનું પ્રમાણ :

કરસંપાત કોના પર પડે છે, તે નક્કી કરનારું પરિબળ કરનું પ્રમાણ છે. જો વસ્તુની કિંમત કરતાં કરની રકમ વધુ હોય તો વેચનાર કરનો બોજો ગ્રાહક પર ખસેડવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને જો કરની રકમવસ્તુની કિંમત કરતાં ઓછી હશે તો વેચનાર પોતે કર સહન કરવાની તૈયારી દર્શાવે છે.

6.7.5 ભાવસપાટી :

કેટલીક વસ્તુઓના ભાવ જુદાં જુદાં કારણોસર વારંવાર બદલાતા હોય છે, જ્યારે ઘણી વસ્તુઓના ભાવ સ્થિર હોય છે. જો ભાવમાં વારંવાર પરિવર્તન થતા હોય તો કરસંપાત ગ્રાહકે બનવું પડતું હોય છે. અને જો ભાવ સ્થિર હોય તો કરસંપાત વેચનારે સહન કરવો પડતો હોય છે.

6.7.6 હરીફાઈ :

બજારમાં વિવિધ પ્રકારની હરીફાઈ જોવા મળતી હોય છે. પૂર્ણ હરીફાઈવાળા બજારમાં ઉત્પાદકને સામાન્ય નફો પ્રાપ્ત થતો હોવાથી જો કરની રકમ વેચનાર ચૂકવે તો તેને સામાન્ય નફો પણ મળવાપાત્ર નથી રહેતો. જો ઈજારાવાળું બજાર હોય તો વસ્તુનું વેચાણ કરતી એક માત્ર વ્યક્તિ કે પેઢી કરને સંપૂર્ણપણે ગ્રાહક પર ખસેડીને અસામાન્ય નફો જાળવી રાખે છે.

6.7.7 સમયનુ તત્વ :

વિવિધ સમયગાળામાં વસ્તુની માગની મૂલ્યસાપેક્ષતા અને પુરવઠાની મૂલ્યસાપેક્ષતા જુદી જુદી હોય છે. જો મૂલ્યસાપેક્ષતા ઓછી હોય તો કરસંપાત વેચનારે સહન કરવો પડે છે.

➤ તમારી પ્રગતિ ચકાસો :

(1) વિશિષ્ટ કરસંપાત વિશે 50 શબ્દોમાં નોંધ લખો.

(2) જો પુરવઠો સંપૂર્ણ મૂલ્યસાપેક્ષ હોય તો કરબોજ કોણે સહન કરવો પડે છે? (50 શબ્દોમાં સમજાવો.)

(૩) કૌસમાં દશવિલ યોગ્ય શબ્દસમૂહ વડે ખાલી જગ્યા પૂરો:

(ક) ‘Shifting’ માટે _____ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. (કરાઘાત, કરવિવર્તન)

(ખ) _____ માં વિનિમયની કોઈ પ્રક્રિયા થતી નથી. (વારસાવેરા, વેચાણવેરા)

(ગ) જો ભાવમાં વારંવાર પરિવર્તન થતા હોય તો કરસંપાત _____ બનવું પડતું હોય છે. (વેચનારે, ગ્રાહકે)

6.8 સારાંશ :

કરવેરાની ઉપરોક્ત ચર્ચાના આધારે રહી શકાય કે વિવિધ કરવેરા નાખવાથી કોને લાભાલાભ થાય છે અને અર્થતંત્રનાં વિવિધ ક્ષેત્રો પર કેવી અને કેટલી અસર સર્જાશે, તેનો આધાર કરવેરાના દર અને પ્રકાર પર રહેલો છે. વળી, સૌથી અગત્યની બાબત એ છે કે કરવેરાનો અમલ કેવી રીતે થાય છે. ભારતનાં સંદર્ભમાં વધુ પડતા કરવેરા ઉત્પાદનમાં અવરોધક સાબિત થાય છે. વળી, કરવેરાનો ઉદ્દેશ્ય આવક પ્રાપ્તિ ઉપરાંત આવક અને મિલકતની અસમાન વહેંચણી દૂર કરવાનો હોવાં છતાં દેશમાં આવકની અસમાન વહેંચણી સતત વધતી રહી છે. વળી કરવેરામાં રહેલી છટકબારીઓ પણ ઘણી વધારે હોવાથી કરચોરીનું પ્રમાણ વધતું ગયું છે.

6.9 ચાવીરૂપ શબ્દો :

કરવિવર્તન :-

કરબોજ ખસેડવાની ક્રિયાને કરવિવર્તન કહેવામાં આવે છે. જો કરબોજ ગ્રાહક પર ખસેડવામાં આવે તો તેને ‘આગળ કરવિવર્તન’ થયું ગણાય, જો ઉત્પાદનનાં સાધનો પર કર ખસેડવામાં આવે તો ‘પાછળ કરવિવર્તન’ થયું કહેવાય.

મૂલ્યવર્ધિત કર :-

વેચાણના દરેક તબક્કે વસ્તુના મૂલ્યમાં થતાં વધારા પર લેવાતો કર. જેને VAT (Value Added Tax) પણ કહે છે.

ફિન્ગ બેનિફિટ ટેક્સ :-

જે નોકરીદાતાઓ તેમના કર્મચારીઓને પગાર ઉપરાંત વધારાના લાભો આપે છે, તેની ઉપર જે કર તેણે ચૂકવવો પડે છે તે.

સમતોલ બજેટ :-

અંદાજપત્રમાં દર્શાવેલી આવકના પ્રમાણમાં ખર્ચ દર્શાવેલો હોય તો તેને સમતોલ બજેટ કહે છે.

પુરાંતવાળું બજેટ :-

અંદાજપત્રમાં ખર્ચના પ્રમાણમાં આવકના અંદાજે વધુ દર્શાવવામાં આવ્યા હોય તેને પુરાંતવાળું બજેટ કહે છે.

⇒ ઉપયોગી પુસ્તકોની યાદી :

- ડૉ. એમ.એન. રાવલ, 1976, આર્થિક સિદ્ધાંતો, યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય
- ડી.એમ. મિથાની, પી.એસ. ત્રિવેદી, 1978, રાષ્ટ્રીય અર્થવિધાન, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ
- H.L. Bhatia, 1976, Public Finance, Vikash Publishing house private Ltd. Kanpur
- Giancarlo Gandolfo, 2004, Elements of International Economics, Springer - Verlag Berlin Heidelberg

⇒ તમારી પ્રગતિ ચકાસોના જવાબ :

❖ તમારી પ્રગતિ ચકાસો (ક) :

- (1) (ક) પરોક્ષ (ખ) પ્રગતિશીલ (ગ) એડમ સ્મિથે
- (2) પેટા વિભાગ 6.3.2 વાંચો
- (3) પેટા વિભાગ 6.4.3.2 વાંચો
- (4) (ક) ✓ (ખ) ✗ (ગ) ✓

❖ તમારી પ્રગતિ ચકાસો (ખ)

- (1) પેટા વિભાગ 6.6.2.1 વાંચો
- (2) પેટા વિભાગ 6.7.2 વાંચો
- (3) (ક) કરવિવર્તન
(ખ) વારસાવેરા
(ગ) ગ્રાહકે

*** **